

İÇİNDEKİLER
(CONTENTS)

1 - 9	: İsmail Gannovsund's Entandung der Yapı Grahikası İsmail Gannovsund's Entandung der Yapı Grahikası	FERİD İZZET
10 - 11	: The Gannovsund Boy Complex at Gannovsund	FERİD İZZET
13 - 49	: Sivilizatör Yöneli Araştırmalar	FERİD İZZET
50 - 55	: A Survey of Sivilizatör Region	FERİD İZZET
57 - 67	: Ein Deutlicher Sivilizatör aus Konya	HANCI-JÖNE KELLERER
69 - 87	: Die Ägyptische Sivilizatör aus Konya	HANCI-JÖNE KELLERER
89 - 93	: Ein Ägyptische Sivilizatör aus Konya	HANCI-JÖNE KELLERER
95 - 102	: Ein Untersuchung über "Sivilizatör" Sivilizatör	A. PASIKLI - S. PASIKLI
103 - 110	: Ägyptische Sivilizatör Sivilizatör Sivilizatör Sivilizatör	A. PASIKLI - S. PASIKLI
111 - 116	: Ein Sivilizatör Sivilizatör Sivilizatör Sivilizatör	GALIP ÇAĞIRGAN
117 - 122	: Some Remarks on a Sivilizatör Sivilizatör	GALIP ÇAĞIRGAN
123 - 162	: Ritual des Fides D'antoinne et de Princesse de Diez de L'orage de Xiphananda	HATICE GÖNÜK
163 - 164	: Xiphananda Sivilizatör Sivilizatör Sivilizatör Sivilizatör	HATICE GÖNÜK
165 - 166	: Sivilizatör Sivilizatör Sivilizatör Sivilizatör	HATICE GÖNÜK
167 - 174	: Bildliche Sivilizatör Sivilizatör Sivilizatör Sivilizatör	ANNET ÜNALP
175 - 183	: Einige Gedanken über das Sivilizatör bei den Sivilizatör	ANNET ÜNALP
185 - 186	: Sivilizatör Sivilizatör Sivilizatör Sivilizatör	MERHET EKİCİ
187 - 188	: Ein Sivilizatör Sivilizatör Sivilizatör Sivilizatör	MERHET EKİCİ

İZMİR CUMAOVASINDA UNUTULMUŞ BİR YAPI GRUBU; CÜNEYD BEY KÜLLİYESİ

FÜGEN İLTER

Cüneyd Bey Külliyesi¹, İzmir-Gümüldür yolunda, Cumaovası çıkışına yakın, yolun solunda yer almaktadır. Cüneyd Bey sokağı ile on dik olarak kesen sokağın iki yönden sınırladığı bir alan içindedir. Yol seviyesinden biraz yüksekte olan bu alanda, yapıların en sağlam kalabilmiş, kalıntıları birleştiren, kuzey-doğu, güney-batı eğrisinin ortalarında yer alan camidir. Eğrinin güney-batı ucundaki hamam ise, günümüze üst yapısını tümüyle yitirmiş olarak gelebilmiştir². Zamanında dört bir yönden kuşatma duvarlarıyla çevrili olduğunu öğrendiğimiz yapıların, doğu ve batısında medrese odalarının bulunduğu söylenmektedir³. Batıdaki medrese odalarından hiçbir kalıntı bulamamamıza karşın, doğu bölümünden geriye iki duvar parçası kalmıştır (Plan I).

Cami:

Külliyenin en sağlam kalabilmiş yapısı, camidir. Dıştan; 9,5 m.X 9,5 m. ölçülerindeki, kubbeli tek üniteli yapıda, özgün durumunda, üç bölümlü bir geç gelenler bölümü de bulunuyordu (Lev. I, 1).

Günümüzde ise, Belediye tarafından depo olarak kullanılan yapının kuzeyine, yıkılan geç gelenler bölümünün yerine, bazı yerleri kerpiçe kapatılmış, ahşap örtülü, derme-çatma bir siperlik (korumalık eki) yapılmıştır (Lev. I, 2). Kuzey-doğu köşeye de kerpiçten bir oda eklenmiştir. Kubbenin ve örtünün tümünü bürüyen otlar, pencereleri örtmek amacıyla gelişigüzel yerleştirilmiş taş dolgular, yapının artık ne denli önemsenmediğini, gözden çıkarılarak doğaya bırakıldığını hemen sergilemektedir.

¹ Uzunçarşılı'nın Aydınoğulları yapılarını belirtirken, yalnızca adını verdiği, İzmir'deki "Cüneyd Bey İmaretî" büyük bir olasılıkla bu külliye olmalıdır. Uzunçarşılı, İ.H., *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri*, Ankara, 1969, s.230.

² Birkaç yıl öncesine kadar, Vakıfların elindeyken, Belediyeye verilmiş kalıntılardan hamam, öğrendiğimize göre, daha sonra da özel kişilere satılmıştır.

³ Bu açıklama, Doğan Sokak'da oturan Balcı Ruza Bey tarafından yapılmıştır.

Minare, kuzey-batı köşededir (Lev. II, 1-2).

Caminin yüzü, Cüneyd Bey sokağını dik olarak kesen Doğan sokağına geriden bakar, Alçak bir kasnak üzerinde yükselen basık kubbesi, yapının beden duvarlarıyla uyumlu, kübik bir kütle oluştururken, üst kısmı yıkılmış silindirik gövdeli minare, iri plastik bir çıkma yapan, yüksek sekizgen tabanı üzerinde yükselir.

Üç parçalı geç gelenler bölümünün varlığı, tuğla kemer kalıntılarından açıkça belirdiği gibi (Lev. III, 1-2), gene köşeleri oluşturan tuğla örtülü pandantif parçaları da, bu bölümü üç kubbenin örtülendirdiğini işaretlemektedir (Lev. IV, 1).

Ancak, ne yazık ki kubbelerden geriye hiçbir şey kalmamıştır.

Cephede, ortada yer alan ana kapı sonradan örülerek doldurulmuştur. Ancak, böyle de olsa, bunun da batı girişi gibi, sivri kemerli, basit dikdörtgen bir açıklık olduğu anlaşılmaktadır. Kemer aynasındaki kaplamanın dökülmüş olması, ahşap hatıl lentoyu burada da açığa çıkarmıştır (Lev. IV, 2).

Kapının solunda, 0.70 m. genişlikte, beş yüzlü ve dört sıra stalaktit tepelikli bir mihrabiye vardır. Tuğladan örülmüş nişin, zamanında alçıyla sıvanarak kaplandığı kanısındayız. İçinde ateş yakıldığından kap-kara-ise bürünmüş olmasına karşın, yine de alçı olduğunu sandığımız parçalar bu kanımızı doğrulamaktadır (Lev. V, 1).

Kapının sağındaki pencere ise, gelişigüzel yapılmış bir taş dolguyla kapatılmıştır. Ayrıca, dolgu üzeri de sıvanmıştır. Böylece, caminin giriş yüzündeki açıklıklar sağlaştırılarak, yapıya girme işlemi batı yüzdeki kapıya bırakılmıştır.

Batı yüz, öteki yüzlerden, daha özenli duvar örgüsü ve çift sivri kemerli, düz dikdörtgen açıklıklı kapısıyla seçilir. Duvar örgüsünde, bir sıra taş, üç sıralı tuğla hatilla bağlanırken, taşların aralarında ayrıca dikine yerleştirilmiş tuğlalar cepheyi hareketlendirmektedir. Kapının düzgün kesme taştan örülmüş sivri kemeri üzerine, dört sıra tuğladan ikinci bir "berkitme kemeri" oturtulmuştur. Kapı yanlarına, iri kesme taşlar enine veya boyuna yerleştirilmişlerdir. Yapıda tüm yüzlerde, duvar köşelerinin bağlantısı kapı etrafında olduğu gibi, iri, kesme taş çe-

virilerle olmaktadır (Lev. V, 2; VI, 1). Söylendiğine göre, yalın ve beden duvarlarıyla kaynaşmış "organik" kapıda, kaplaması dökülmüş alınlıkta, yapının yazıtı bulunmaktaydı. Yazıtta;

"Sahib-ül hayrat ve'l hasanat,
Cüneyd-i abade
805" (1393-94) yazılı idi⁴.

Bugün yazıt yerinde yoktur (Lev. VI, 2).

Kapının üzerindeki, sivri tuğla kemerli pencere de, öteki pencere-lerde olduğu gibi, özensiz bir taş dolguyla, yarından çoğunu geçecek biçimde, kapatılmıştır.

Kuzey-doğu köşede yükselen minarenin beşgen tabanı, üç metreye yaklaşan bir yükseltiye dek, kesme taşla örülmüştür (Lev. VII, 1). Buradan sonrasında ise, (son iki sırada) araya tuğla hatıllar girerek, tuğla örtülü pabuca geçiş hazırlanmış olmaktadır. Böylece taş ve tuğlanın değişerek yer aldığı taban bitiminde, her bir yüze sivri kemerli birer sağır niş yerleştirilmesiyle, üçgenlerle pahlanan pabuca ulaşılmıştır. Silindirik gövde ise kesme taştandır (Lev VII, 2). Minarenin genişleyerek açılan profilli şerefe geçişinden yukarısı yıkılmıştır⁵.

Güney ve doğu yüzler, kuzey ve hele batı yüze kıyasla, malzeme ve işçilik bakımından daha özensiz bir kuruluş göstermektedirler. Daha küçük ölçülerde ve genellikle düzgün olmayan biçimlerdeki taşlar, gene düzgün bir dizgi göstermeyen tuğla sıralarıyla karışarak duvar örgüsünü oluştururlar. Köşelerde yukarıda da değindiğimiz, kesme taş çeviriler, özensiz yerleştirmelerle yüzleri sınırlandırılırlar. Mihrap üstüne yaslayan pencere açıklığı, güney yüzün sağır yapısına hareket getiren tek öğedir. Bu pencere de, kemer başlangıcı düzeyine dek, taşlarla doldurulmuş- tur (Lev. VIII, I, 2).

⁴ Bu bilgiyi veren Balcı Rıza Bey, yazıtın bir süre kendisinde kaldığını, sonra bunu bir Hoca'ya verdiğini, ancak Hocanın yazıtı ne yaptığını bilmediğini ve yazıtın böylece yitirildiğini söylemiştir. Hocanın nerede olduğu da bilinmemektedir.

⁵ Külliye'den Gümüldür'e doğru gidildiğinde, birkaç km. ötede, Gümüşsu'ya varmadan yolun sağ iç kısmında, Cuma Bey'in kiliseden çevrilme bir camisi bulunuyor. Ancak günümüze bu camiden, minaresi ve camiye temel oluşturan kilise duvarlarından bazı parçalar gelebilmiştir. Bu minare, Cüneyd Bey Külliyesi camii minaresiyle, büyük bir benzerlik gösteriyor (Lev. VIII, 1). Tabandan pabuca geçmeden önce, burada da tuğla kemerli sağır nişler açılmış. Pabucu oluşturan üçgenler, ötekine kıyasla daha uzun biçimleriyle gövde bileziğine dayamıyorlar. Yalnız burada, silindirik gövde, tuğladan örülmüştür. Tabanda da, taş tuğla değişimi, en alttan başlamaktadır. Bunun da şerefeden yukarısı yıkılmıştır.

Doğu yüzde, batı kapısının karşısı olan yere, bir kapı daha açılmıştır. Ne var ki, sivri tuğla kemerli bu kapı da sonraları doldurularak, kapatılmıştır Burada da, batı yüzdeki gibi, küçük bir pencere kapı üstüne yerleştirilmiştir (Lev. IX, 1-2). Bu yüzün kuzeyi, geç gelenler bölümünün özgün yapısından arta kalmış, kemer ve duvar kalıntılarına karışmaktadır. Duvar kalıntısı, geç gelenler bölümünün, batı yüzde olduğu gibi, üç sıralı tuğla hatıl ve aralarındaki moloz taşlarla, özenli bir duvar örgüsüne sahip olduğunu işaretlemektedir. Gene kalıntıdan, geç gelenler bölümünün, yanlarının, kemerlerle bağlanan "açık" yapısını saptayabilmekteyiz.

Yapının içine girildiğinde, göz karanlığa alıştıka, kubbe, tromplar ve mihrap, özenli tuğla işçilikleriyle giderek belirginleşirler. Tuğla kubbe, altları iki sıra stalaktite dayanan gene tuğladan yapılma, tromplar üstüne oturtulmuştur (Lev. X, 1). Trompların geniş tuğla kemerleri arasında, pencerelerin üstünden dolaşan aynı genişlikteki tuğla kemerlerle, kubbenin dayandığı kemer sayısı sekize yükselir. Kemerlerle kubbe eteği arasında kalan üçgenler de stalaktit dolguludur. Beden duvarları ise, taş ve tuğla ile örülmüştür.

Mihrap, geç gelenler bölümündeki mihrabiyede olduğu gibi, dört sıralı stalaktitli bir tepeliğe sahiptir. 1.10 m. genişliğinde, 0.65 m. derinliğindeki tuğla örgülü nişte ve etrafında, yer yer sıva kalıntıları görülmektedir (Lev. X, 2).

Ağaç direklerin ve bazı ahşap malzemenin depolandığı yapıda, taban döşemesi hakkında açıklayıcı olabilme olanağı ortadan kalkmıştır.

Hamam:

Kalıntıların güney-batı ucunda yer alan hamam, küçük ölçülerdeki dört hacimden oluşmuştur. Örtüler tümüyle göçmüştür. Bu nedenle, beden duvarları da, tabandan 1,5 m. yüksekliğe kadar döküntülere gömülmüştür. Duvarlarda da yer yer büyük çapta yıkıntılar görülür (Lev. XI, 1-2; XII, 1-2).

Hamamın 8,20 m.X 7,30 m. gelen dış ölçüleri içine: biri 3,80 m.X 3,80 m., ikisi 2,45 m.X 2,45 m. ölçülerinde üç kare planlı hacim, bir de 3,50 m.X 2,10 m. boyutları olan dikdörtgen planlı bir mekan yerleştirilmiştir. Külhan, batı duvarı içine yapılmış küçük bir ocak gibidir. Resimlerden de görüldüğü üzere, duvarlardan geçen su borularının, sıcak suya ayrılmış olanları, bu gizli minyatür külhandan geçerek, gerekli sıcak suyu sağlamakta idiler.

Dış duvarlarda, camide olduğu gibi, moloz taş ve tuğla değişerek kullandığı halde, içerde tuğla ağırlık kazanmıştır. Ancak, sonradan, tuğla örgülerin üzeri sıvanmıştır. Örtüler, tümüyle yıkılmış olmakla beraber, kare hacımların kubbeyle kapatıldıkları, geçişlerdeki tromp kalıntılarından anlaşılmaktadır. Dikdörtgen hacmın ise bir tonozla örtülü olduğunu söyleyebiliriz.

Medrese:

Külliyede yer alan medresenin, batıda ve doğuda olmak üzere, iki yönlü olarak düzenlendiğini öğreniyoruz. Ne var ki günümüze ancak, medreseden iki duvar parçasından daha fazlası gelememiştir. Bu kalıntılar, doğu kısımda yer aldığı belirtilen bölüme aittirler. Bunlar dışında medrese hakkında başka bir şey bilmiyoruz.

İmaret:

Hiçbir kalıntı bulunmadığı gibi, kaynaklar ve belgeler de bu konuda açıklayıcı olmamaktadırlar.

Külliyenin Değerlendirilmesi:

Yazıtının bulunmaması nedeniyle, (rivayete göre yitirilmiş) yapılaş tarihini kesinlikle bilemediğimiz külliye, kaynaklarda, arşiv kayıtlarında "İmaret-i Cümdi Bey bin Aydın. .", "İmareti Cüneyd Bey bin Aydın" adıyla geçmekte, vakıflarına ait kayıtlar bulunmakta⁶ ancak yapısal özelliklerden söz edilmemektedir.

Bu nedenle, değerlendirmemize öncelikle, "Cüneyd Bey bin Aydın" ın kişiliğini açıklamakla başlamayı uygun bulmaktayız.

A- Cüneyd Beyin Kişiliği ve Aydınoğulları Beyliğindeki Durumu:

Vakıf kayıtlarında Cüneyd Beyin bazı kez "Cümdi Bey", bazı kez de "Cüneyd Bey" adlarıyla anıldığını öğrenmekteyiz⁷.

⁶ Akın, H., *Aydınoğulları Tarihi hakkında bir Araştırma*, Ankara, 1968, Vesikalar No: 87, 77, 62.

⁷ A- Emiri tasnifine göre 8 numaralı, Nefs-i İzmir ve kurası Evkaf defteri parçasında (I.Selim zamanına ait) s.7 de, Ahi Cuka Zaviyesi vakfı dolayısıyla" . . . der nefsi-i İzmir ki Cüneyd Bey. . .", s.9 da, "Nefs-i İzmir evkaf-ı 'imar-i Cüneyd Bey".

B- 166 numaralı ve 937 tarihli Bursa, Aydın, Saruhan, Biga, Alaiye Livaları kazalarındaki nüfus ve hâsılât ve tımarları ve evkafı ve cebelü ve Aydın Kanunnamesini mübeyyin Müemel Tahrir Defteri s.25'de "Vakf-ı zâviye-i Delü Baba der karye-i Boynu Boğun vakf-ı Cümdi Bey", s. 33 de; "Vakf-ı 'imar-i Cümdi Bey bin Aydın. . .", s.66 da; "vakf-ı 'İmar-i Cüneyd Bey. . .",

Aydınoğlu İbrahim Beyin oğlu olan Cüneyd Bey'in⁸, Osmanlı kroniklerinde "İzmir Oğlu" diye anılması da, İzmir ve çevresini egemenliği altında bulundurarak, buralarını Osmanoğullarına karşı elde tutmaya çalışmasıyla açıklanmaktadır⁹. Cüneyd Bey'in İzmir'e egemen oluşu, 1402 yıllarına raslamaktadır; bu egemenlik, Aydın ilinin Timur tarafından İsa Beyin oğullarına (Musa ve II.Umur) verilmesi üzerine Aydın oğlu İbrahim'in oğulları Kara Hasan ve Cüneyd'in de bu konuda sav ileri sürmeleriyle başlar. Çünkü bu savın sonunda Cüneyd Bey İzmir'i, Kara Hasan da Ayasuluğ'u egemenlikleri altına almışlardır¹⁰.

Bu arada, 1402 Ankara savaşı yenilgisinden sonra, siyasi ve içtimai düzenin yeniden sağlanması uğraşları sırasında, Ankara'dan Bursa'ya geçen Mehmet Çelebi, Karası, Saruhan, Aydın, Menteşe, Teke ve Germiyan vilayetlerini dolaşması sırasında, İzmir Oğlu Cüneyd Beyi yenilgiye uğratar. Çünkü, bir süre önce Cüneyd Bey, Aydın ve Ayasuluğ'u alarak, Saruhan'ı ele geçirmek sevdasına düşmüştü. Amacı güçlü bir Beylik kurmaktı. Mehmet Çelebiye yenilgisinden sonra Cüneyd Bey, hutbe ve sikkeye şehzadenin adını koymayı kabul etmesiyle, affedilmiştir¹¹.

Cüneyd Bey bir süre II. Umur ile anlaşarak¹² yönetime katılmışsa da, ancak 1405'de II. Umur'un ölmesiyle Aydın ilini tek başına yönetmeye başlamıştır¹³.

C- Ankara Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi, 571 numaralı ve 991 tarihli Aydın Vakıf Defteri, Y.6a da; "Vakf-ı zâviye-i Ahî Cuğa der-nefs-i İzmir Cüneyd Bey vâlidî İbrahim Bey...", Y.71a da; "Vakf-ı zâviye-i Delû Baba der karye-i Boyın Boğun Cündî Bey...", Y.94b de; "Çiftlik der karye-i Süleyman köy vakf-ı imaret-i Cüneyd Bey der nefsi-i İzmir" olarak geçmektedir. Akın, H.a.g.e. s.142, 146, 147, 148, 152, 153, 157, 160.

⁸ İsmail Galib'in yayımladığı 825 tarihli gümüş paranın bir yüzünde; ابراهيم بن حنيد yazısı bulunmakta, (Takvim-i Meskûkât-ı Selçûkiyye, 1309, s.130, No: 5) bu da Cüneyd'in bazı yazarların zannettiği gibi (Ahmed Tevhid, *Meskukat-ı Kâdime-i İslâmiye Katalogu*, 4. Kısım, Konstantiniye, 1321, s.371; de Zambour, E., *Manuel de Genealogie et de Chronologie pour L'Histoire de L'Islam*, Hanovre, 1927, s.151) Osmanoğullarından Subaşı Kara Hasan'ın oğlu olmayıp, Aydınoğlu İbrahim Beyin oğlu olduğunu ortaya koymaktadır. (Bu konuyu kaynaklara dayanarak etraflı bir şekilde inceleyen ve Kara Hasan'ın Cüneyd'in kardeşi olduğunu da aydınlatan H.Akın olmuştur) a.g.e. s.68-77.

⁹ Akın, H., a.g.e. s.69, 77. de ayrıca bk. Mordmann, J.H., *Cüneyd. Cunayd maddesi*, İslam Ansiklopedisi, Cilt III, İstanbul 1945, s.240.

¹⁰ Akın, H. a.g.e. s.78, 79.

¹¹ Akdağ, M., *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, Cilt I, İstanbul, 1977, s.331-332.

¹² Bu konuda Ahmed Tevhid aydınlatıcı olmakta: "II. Umur Bey müddet-i kalile (kısa süreli) olan hükümeti sırasında, Cüneydle harbe meşgul olmuş ve nihayet Cüneyd'i kendisine damat ve askerine kumandan etmekle bu gaileden (dertten) kurtulmuş ise de, pek az sonra vefat etmiştir" demektir. a.g.e. s.371.

¹³ Akın, H., a.g.e. s.79; Mordmann, J.H., a.g.e. s.239.

Cüneyd Bey kudretini koruyabilmek ve yerini sağlamlaştırmak için duruma göre değişen bir politika izlemiştir. Belki de bu nedenle "...bir İzmir Beyi olup, cesur ve kurnaz bir sergüzeştçi" diye adlandırılmıştır¹⁴ Aynı zamanda çok "cevval bir adam" olan Cüneyd Bey'in değişken kişiliği, Akdağ'ın açıklamalarıyla iyice belirginleşmektedir. Şöyle ki; "Ankara Muharebesinde esir düşen iki şehzadenin büyüğü olan Mustafa Çelebi, Timur'un elinden en son olarak kurtulmuş, ve anlaşıldığına göre, Karaman'a gelerek, bir müddet Niğde taraflarında oturmuştu. Sonra, Bizans'a geçen şehzade, İmparator tarafından, bazı Osmanlı topraklarının kendisine vaadi mukabilinde, Rumeli'ye geçirildi. Öte Yaka'nın âyanı ve büyük akıncı beyleri tarafından tanınan Mustafa Çelebi, çabucak mühim bir kuvvet toplamaya muvaffak oldu. Hatta bu sırada Niğbolu'da bulunan İzmir Oğlu diye meşhur Cüneyd Bey de hemen onun safına geçti. Selanik ve Tesalya etrafında bu şekilde ciddi bir tehlike bildirdiğini gören hükümet, mühim bir kuvveti buraya sevk edince, asi şehzade ve Cüneyd Bey, mağlup olarak, henüz Bizans'ta olan Selanik kalesine sığındılar;". Sonra da "...Mustafa Çelebi ve Cüneyd Bey, İmparatorun vaadi üzere, İstanbul yolu ile Limni adasına yollandı, gözaltı edildiler¹⁵".

Bundan sonra, 1421'de Çelebi Mehmed'in ölümüyle yeniden canlanan Mustafa Çelebi sorununda, Bizans İmparatoru, Mustafa Çelebi'yi desteklerken, Ege yöresinde baş kaldıran Anadolu Beyleri içinde, İzmir Oğlu Cüneyd Beyin yine Mustafa Çelebi'nin tarafına katıldığını öğreniyoruz¹⁶.

Hatta, Murad'ın tahta geçmesine karşı çıkan olaylarda, Vezir Bayezid Paşanın idamı sırasında, İzmir Oğlu Cüneyd Beyin Bayezid'in peşinden geldiğini ve vezir yapıldığını bildiren kayıtlara bile raslayabiliyoruz¹⁷.

İzmir ve çevresi zaman zaman elinden çıkan Cüneyd Bey, "cevval" ve değişken politikası ile her defasında Beyliğini tekrar ele geçirmeyi başarmıştır. Ancak Anadolu'nun birliğini sağlama girişimleri sırasında Sultan Murad, Batı Anadolu'da zaman zaman kaldırılıp tekrar kurulan

¹⁴ Mordmann, J.H., a.g.e. s.239.

¹⁵ Akdağ, M., a.g.e. s.347-348.

¹⁶ a.g.e. s.348, 349.

¹⁷ a.g.e. s.350 Ayrıca bk. Cuinet, V., *La Turquie d'Asie*, Paris, 1894, III.s.496.

Beyliklere son vermeyi, ana hedeflerinden biri saymıştır. İzmir Oğlu Cüneyd Beyin İzmir çevresi de bunlardan biri olmuştur. Oysa 1423'de, Murad bazı Beyliklerin topraklarını ele geçirirken Cüneyd Bey kendini kurtarmayı yine başarmıştı. Murad, Rumeli'nde iken Cüneyd Beyin Aydın ve Saruhan taraflarına sataşması üzerine, Oruç Beyi üzerine yollamıştı. Öte yandan da, Aydın Valisi Yahşi Bey, Cüneyd Bey'in peşinde idi. Sonunda (1425/26) Cüneyd Bey, ailesi ile birlikte (oğlu, kardeşi) idam olundu. Böylece, Ege çevresi, kesinlikle Osmanlılara bağlanıyordu¹⁸.

Böylece yukarıda vermeye çalıştığımız açıklamalara dayanarak, "İmaret-i Cüneyd Bey bin Aydın" adıyla anılan yapıların tarihlenmesinde şu sonuca varabiliriz: Rivayet de olsa, kaybolan yazıtında, 1393-1394 gibi erken bir tarihin varlığını öğreniyoruz. Gene Cüneyd Bey'in İzmir'e egemen oluşu için verilen bir tarih olarak da 1402 kaydedilmektedir. Hemen bundan sonra ölümüne dek geçen sürede de, Cüneyd Bey'in kurnaz, hareketli ve değişken bir politika güderek girdiği mücadeleler içinde, İzmir ve çevresi zaman zaman elden çıkmış, ama her seferinde yeniden ele geçirilmiştir. 1425/26 yılında Cüneyd Beyin öldürülmesi ile, egemenliği de son bulmuştur. O halde, külliye'nin yapımına başlanacak en erken tarih, XIV. yüzyılın son yıllarından önceye inemeyecektir. En geniş bir sınırlama ile, külliye'nin yapım zamanını, XIV. yüzyılın sonu ile XV. yüzyılın ilk çeyreği arasına verebileceğiz.

B- Dönemi Mimarlığındaki Yeri:

Külliye'nin cami, hamam, medrese ve büyük bir olasılıkla imareti de bulunan bir yapı topluluğu halinde yapıldığını, kalıntılar, belgeler, rivayetler ortaya koymaktadır.

Anadolu Türk Mimarlığının Osmanlılarla erişeceği klasik örneklerle, özellikle batı Anadolu, XIV. yüzyılda, yeni tasarımlı örnekleriyle temel oluşturmuştur.

Bu yüzyılda batı Anadolu'da, toplumun ekonomik olanaklarının, büyük boyutlu yapısal düzenlemeler için yeterli olmadığı düşünüldüğünde; külliye'nin de genellikle dar alanlarda, birbirlerine oldukça yaklaşarak yerleştirilmiş değişik işlevli üç dört yapıdan meydana gelen kü-

¹⁸ a.g.e. s.361, 362. ayrıca bk. Aşık Paşa Zâde, *Tarih-i Âli Osman*, İstanbul, 1332, (Giese neşri) Leipzig, 1929, s.85.

çük bir grup oluşturması doğaldır ve "henüz planlanmış bir külliye kavramı gelişmemiştir"¹⁹.

Böylece Beylikler Devri öncesi Anadolu'sunda genellikle görülen cami ve medreseyi (veya şifahane)²⁰ bir araya getiren ancak bazı kez bir hamamın da katılması ile zenginleşen külliye programı²¹, bu dönemde de yinelenmektedir.

Ne var ki, burada da önceki dönemde olduğu gibi, külliyenin merkezi cami olmakla beraber, artık cami tek kubbeli planı ile, ilk denemeleri Selçuklu döneminde yapılmış olsa da, yeni bir tasarımın, giderek gelişecek bir uygulaması halinde öteki yapıları çevresine toplamaktadır²².

Cumaovasındaki Cüneyd Bey Külliyesi de, geç gelenler bölümü olan tek üniteli bir cami çevresinde yer alan medrese ve hamam (belki bir de imaret) yapılarıyla, batı Anadolu'nun XIV. yüzyıldaki toplumsal yapısını yansıtan, alçak gönüllü, Anadolu'nun birliğinin sağlanabilmesi mücadelelerinin verildiği bir dönemin, küçük bir kent külliyesi olarak anımsanmalıdır.

¹⁹ Kuban, D., *Sanat Tarihimizin Sorunları*, İstanbul 1975, s.157. Örnek olarak, xv. yüzyıl başında (1403/4) yapılmış olan Balat İlyas Bey Camisi, aynı avluyu paylaşan medresesi ve öteki yapılarıyla? hemen anımsanabilir (cami için bk. *Türkiyede Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, Ankara, 1972, s.697-703).

²⁰ Divriği Ulu Cami ve Şifahanesi xii.yüzyıl Anadolu'sunun, çok önemli "külliye"lerinden biridir. Ayrıca Kayseri'deki iki ilginç yapı kompleksini de bu arada anmak gerekir: Hacı Kılıç Cami ve Medresesi (1249) ile Külük Cami ve Medresesi. (ilk yapımının xii.yüzyılın ilk yarısına verilebileceği olasılığı üzerinde durulmaktadır "Kuran, A., *Anadolu Medreseleri* Cilt I, Ankara 1969, s.12). Yakın zamanda yapılan çalışmalar sonucu, külliye de bir de hamam olduğu, medrese ve cami ikilisinin kuzeyinde yer aldığı ortaya çıkarılmıştır (Yurdakul, E., *Kayseri Külük Camii ve Medresesinde yapılan hafriyat ve araştırma sonuçları ile ilgili yeni görüşler*, Rölöve ve Restorasyon Dergisi, Cilt, I, Sayı 1, Ankara, 1974, s.167-207).

²¹ Kayseri Huand Hatun Külliyesi de; Cami, medrese, türbe ve hamamdan meydana gelmiş bir külliye'dir (1237-1240) bk. Kuran, A., a.g.e. s.70-73.

²² Caminin, Külliye tasarımında, merkez yapı olma niteliğini daha sonraki yüzyıllarda her zaman koruyamadığı söylenebilir. Nitekim, İstanbul'da xvi.yüzyıldan sonra, külliyelerde ağırlık merkezinin, amtsal camiden medreseye geçtiğini örnekler göstermektedir bk. Nayır, Z., *Osmanlı Mimarlığında Sultan Ahmet Külliyesi Sonrası (1609-1690)*, İ.T.Ü.Mimarlık Fakültesi, 1975.

Beyliklere son vermeyi, ana hedeflerinden biri saymıştır. İzmir Oğlu Cüneyd Beyin İzmir çevresi de bunlardan biri olmuştur. Oysa 1423'de, Murad bazı Beyliklerin topraklarını ele geçirirken Cüneyd Bey kendini kurtarmayı yine başarmıştı. Murad, Rumeli'nde iken Cüneyd Beyin Aydın ve Saruhan taraflarına sataşması üzerine, Oruç Beyi üzerine yollamıştı. Öte yandan da, Aydın Valisi Yahşi Bey, Cüneyd Bey'in peşinde idi. Sonunda (1425/26) Cüneyd Bey, ailesi ile birlikte (oğlu, kardeşi) idam olundu. Böylece, Ege çevresi, kesinlikle Osmanlılara bağlanıyordu¹⁸.

Böylece yukarıda vermeye çalıştığımız açıklamalara dayanarak, "İmaret-i Cüneyd Bey bin Aydın" adıyla anılan yapıların tarihlenmesinde şu sonuca varabiliriz: Rivayet de olsa, kaybolan yazıtında, 1393-1394 gibi erken bir tarihin varlığını öğreniyoruz. Gene Cüneyd Bey'in İzmir'e egemen oluşu için verilen bir tarih olarak da 1402 kaydedilmektedir. Hemen bundan sonra ölümüne dek geçen sürede de, Cüneyd Bey'in kurnaz, hareketli ve değişken bir politika güderek girdiği mücadeleler içinde, İzmir ve çevresi zaman zaman elden çıkmış, ama her seferinde yeniden ele geçirilmiştir. 1425/26 yılında Cüneyd Beyin öldürülmesi ile, egemenliği de son bulmuştur. O halde, külliye'nin yapımına başlanacak en erken tarih, XIV. yüzyılın son yıllarından önceye inemeyecektir. En geniş bir sınırlama ile, külliye'nin yapım zamanını, XIV. yüzyılın sonu ile XV. yüzyılın ilk çeyreği arasına verebileceğiz.

B- Dönemi Mimarlığındaki Yeri:

Külliye'nin cami, hamam, medrese ve büyük bir olasılıkla imareti de bulunan bir yapı topluluğu halinde yapıldığını, kalıntılar, belgeler, rivayetler ortaya koymaktadır.

Anadolu Türk Mimarlığının Osmanlılarla erişeceği klasik örneklerle, özellikle batı Anadolu, XIV. yüzyılda, yeni tasarımlı örnekleriyle temel oluşturmuştur.

Bu yüzyılda batı Anadolu'da, toplumun ekonomik olanaklarının, büyük boyutlu yapısal düzenlemeler için yeterli olmadığı düşünüldüğünde; külliyelerin de genellikle dar alanlarda, birbirlerine oldukça yaklaşarak yerleştirilmiş değişik işlevli üç dört yapıdan meydana gelen kü-

¹⁸ a.g.e. s.361, 362. ayrıca bk. Aşık Paşa Zâde, *Tarih-i Âl-i Osman*, İstanbul, 1332, (Giese neşri) Leipzig, 1929, s.85.

çük bir grup oluşturması doğaldır ve "henüz planlanmış bir külliye kavramı gelişmemiştir"¹⁹.

Böylece Beylikler Devri öncesi Anadolu'sunda genellikle görülen cami ve medreseyi (veya şifahane)²⁰ bir araya getiren ancak bazı kez bir hamamın da katılması ile zenginleşen külliye programı²¹, bu dönemde de yinelenmektedir.

Ne var ki, burada da önceki dönemde olduğu gibi, külliyenin merkezi cami olmakla beraber, artık cami tek kubbeli planı ile, ilk denemeleri Selçuklu döneminde yapılmış olsa da, yeni bir tasarımın, giderek gelişecek bir uygulaması halinde öteki yapıları çevresine toplamaktadır²².

Cumaovasındaki Cüneyd Bey Külliyesi de, geç gelenler bölümü olan tek üniteli bir cami çevresinde yer alan medrese ve hamam (belki bir de imaret) yapılarıyla, batı Anadolu'nun XIV. yüzyıldaki toplumsal yapısını yansıtan, alçak gönüllü, Anadolu'nun birliğinin sağlanabilmesi mücadelelerinin verildiği bir dönemin, küçük bir kent külliyesi olarak anımsanmalıdır.

¹⁹ Kuban, D., *Sanat Tarihimizin Sorunları*, İstanbul 1975, s.157. Örnek olarak, xv. yüzyıl başında (1403/4) yapılmış olan Balat İlyas Bey Camisi, aynı avluyu paylaşan medresesi ve öteki yapılarıyla? hemen anımsanabilir (cami için bk. *Türkiyede Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, Ankara, 1972, s.697-703).

²⁰ Divriği Ulu Cami ve Şifahanesi xiii.yüzyıl Anadolu'sunun, çok önemli "külliye"lerinden biridir. Ayrıca Kayseri'deki iki ilginç yapı kompleksini de bu arada anmak gerekir: Hacı Kılıç Cami ve Medresesi (1249) ile Külük Cami ve Medresesi. (ilk yapımının xii.yüzyılın ilk yarısına verilebileceği olasılığı üzerinde durulmaktadır "Kuran, A., *Anadolu Medreseleri* Cilt I, Ankara 1969, s.12). Yakın zamanda yapılan çalışmalar sonucu, külliye de bir de hamam olduğu, medrese ve cami ikilisinin kuzeyinde yer aldığı ortaya çıkarılmıştır (Yurdakul, E., *Kayseri Külük Camii ve Medresesinde yapılan hafriyat ve araştırma sonuçları ile ilgili yeni görüşler*, Rölöve ve Restorasyon Dergisi, Cilt, I, Sayı 1, Ankara, 1974, s.167-207).

²¹ Kayseri Huand Hatun Külliyesi de: Cami, medrese, türbe ve hamamdan meydana gelmiş bir külliye'dir (1237-1240) bk. Kuran, A., *a.g.e.* s.70-73.

²² Caminin, Külliye tasarımında, merkez yapı olma niteliğini daha sonraki yüzyıllarda her zaman koruyamadığı söylenebilir. Nitekim, İstanbul'da xvi.yüzyıldan sonra, külliyelerde ağırlık merkezinin, anıtsal camiden medreseye geçtiğini örnekler göstermektedir bk. Nayır, Z., *Osmanlı Mimarlığında Sultan Ahmet Külliyesi Sonrası (1609-1690)*, İ.T.Ü.Mimarlık Fakültesi, 1975.

THE CÜNEYD BEY COMPLEX AT CUMAOVASI

The location of the Complex:

The Cüneyd Bey Complex is located on the left hand side of the İzmir-Gümüldür road, near Cumaovası exit. The area where the complex is situated is bounded on two sides by the Cüneyd Bey Street and by the road crossing it at right angle; the area is slightly above road level. The mosque is the best preserved one of the remaining buildings. It is placed in the midst of the line which connects the remains in the north-east to the ones and in the south-west. The bath, which is located on the south-west end of the line, is completely demolished. According to the documents, the buildings were fortified on four sides by the defensive walls at the time, and there were medrese-rooms on the eastern and western part of the buildings. Though we could not find any remains of the medrese-rooms of the western side, we can see two wall fragments on the eastern side (Plan I).

The mosque:

The time of construction of the Complex is specified as between the end of the xiv th century and the beginning of the xv th century. The mosque is the best preserved building of the remains and has a one-unit plan with a dome. We can deduct from the remains that, in its original form, the mosque had also a special section for the late-comers. The Minaret is in the north-western corner.

The main walls were built by rough stones and bricks; together with a low dome based upon a low drum, they form a cubic mass.

The minaret has a cylindrical body. Its upper part is demolished.

The brick pandantive remains of the late comers section shows that this section was covered by three domes.

The main entrance gate in the north front was walled up later on and the west gate became the main gate.

At the front, a mihrabiye made of bricks is distinguished. Occasional pieces of gypsum plaster are seen on the mihrabiye.

Inside the mosque, the dome, the squinches and the mihrap with stalactites are the products of a delicate brick work.

The bath:

The bath is located in the south-western end of the remains; it is composed of four small-scale volumes. As the coverings are completely demolished the main walls are buried up to a certain level by the rubble. The walls also are ruined on a large scale in some places.

The Külhan looks like a small furnace in the west wall. The hot water pipes which ran through the walls were also arranged through this hidden miniature külhan to provide the necessary hot water.

The medrese:

What has remained today from the medrese, which was arranged on two sides on the east and west direction, is only two pieces of wall on the eastern side.

The Identity of Cüneyd Bey and Definition of the Time of Construction of the Complex:

Cüneyd Bey, the son of Aydınoğlu İbrahim Bey, is referred to in the Ottoman chronicals as "İzmiroğlu". This is explained by the documents which record that Cüneyd Bey, the sovereign ruler of the İzmir District, had resisted the Ottomans in the year 1402 to preserve his position.

Cüneyd Bey had followed a changeable policy in accordance with the situation to keep his power and to strengthen his position. Though from time to time he lost control over İzmir and its vicinity, thanks to his changing policy, he was successful in regaining his sovereignty. But his protests and resistance against the Ottoman Government was ultimately punished by execution in the year 1425/1426.

In the documents, the complex is named as "İmaret-i Cüneyd Bey bin Aydın". The inscription dated 1394 (?), which used to be above the western gate of the complex and was lost later on, also suggests that the complex was constructed between the latest years of the xiv th century and the first quarter of the xv th century.

Composed of a mosque, a bath and the medrese, the Cüneyd Bey Complex is to be valued as a simple and small city complex reflecting the social structure of the Western Anatolia in the xiv th century, when the fights to achieve the unity of Anatolia had taken place.

YAPI ARTIKLARI

CEVRE DUVARI

Cami

10.30

7.25

Ev

15.30

ARSA

YAPI KALINTISI
MEDRESE(I)

CAMI

EV

HAMAM

CÜNEYT SOKAĞI

Ölçek: 1/300

KÜLLİYENİN KONUMU

0 1 2 3 4 5 metre.
Ölçek: 1/100

Hamam

SU GELİŞİ

BACA

CADDE

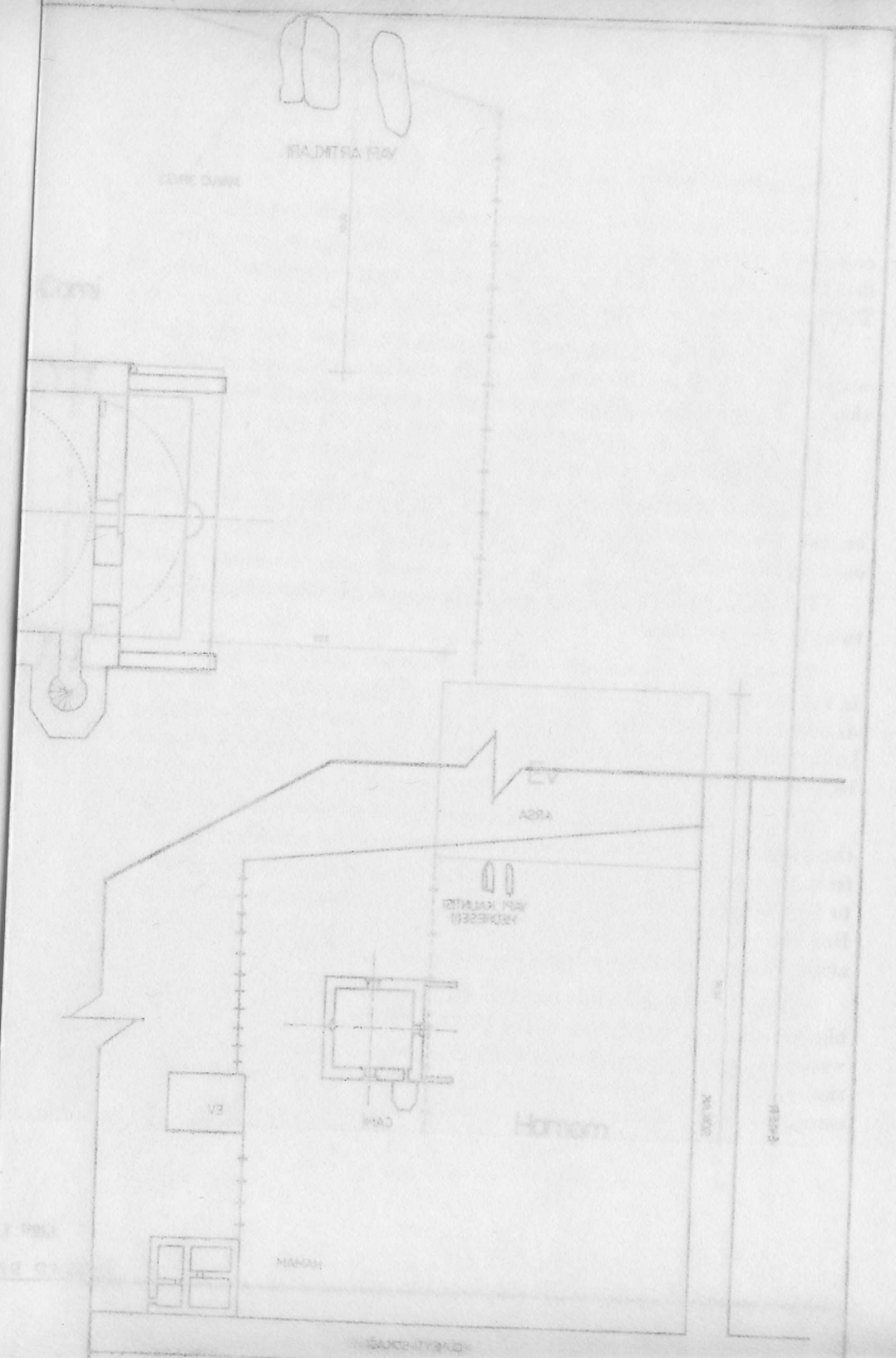
CADDE

EMER

SOKAK

comp
demo
The w
water
this p
T

on the
on the
T
tion o
C
in the
docum
fairly
his po
the air
from t
to his
But hi
ultima
In
bin Ay
western
the con
century
Co
neyd I
level
century

F. İter

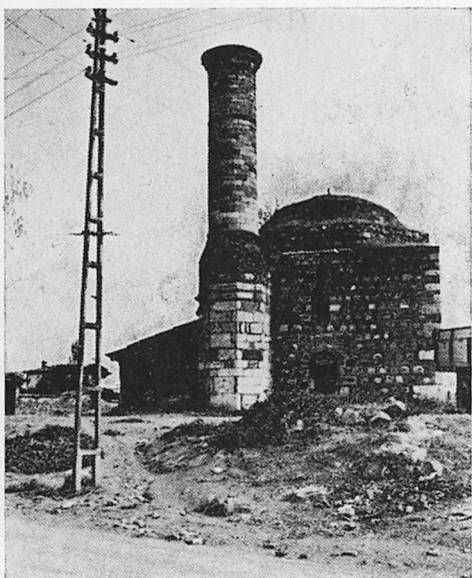
115 T

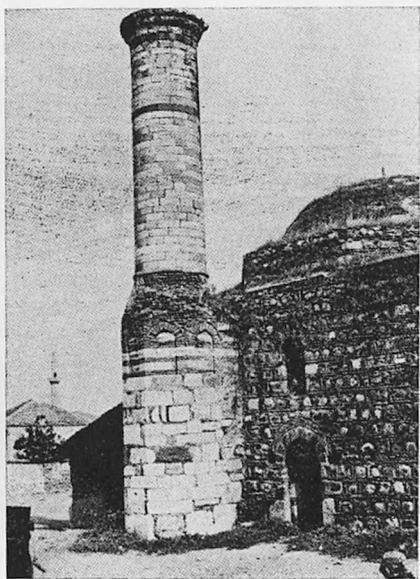
1

2

1

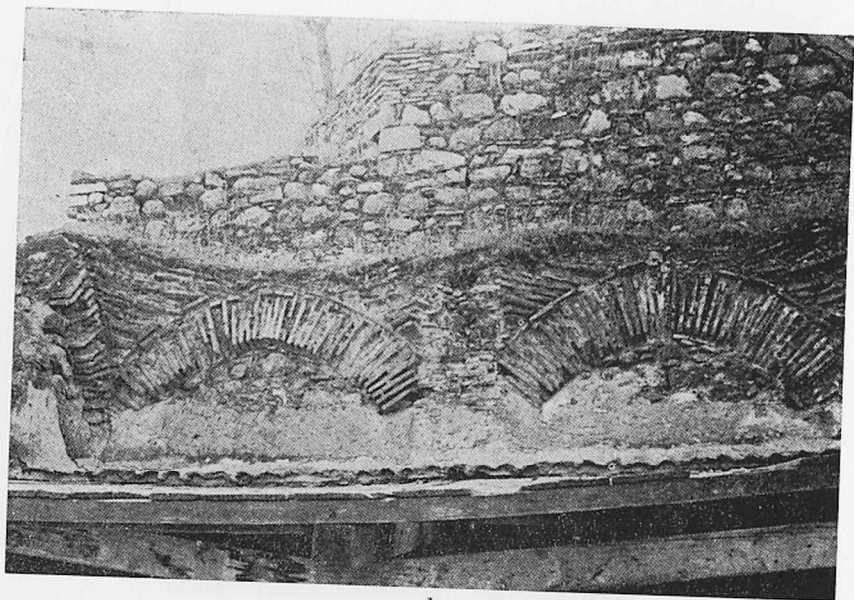
2

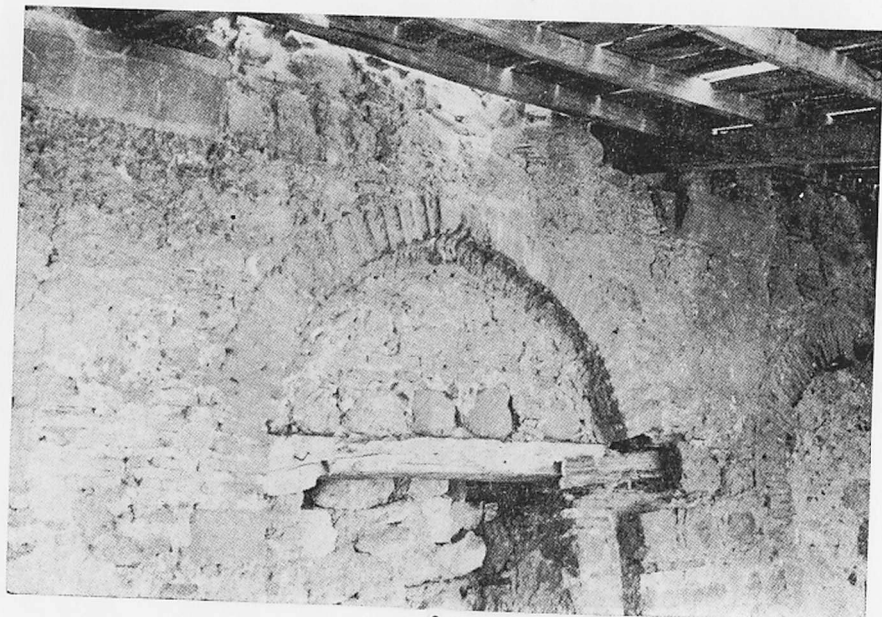
1

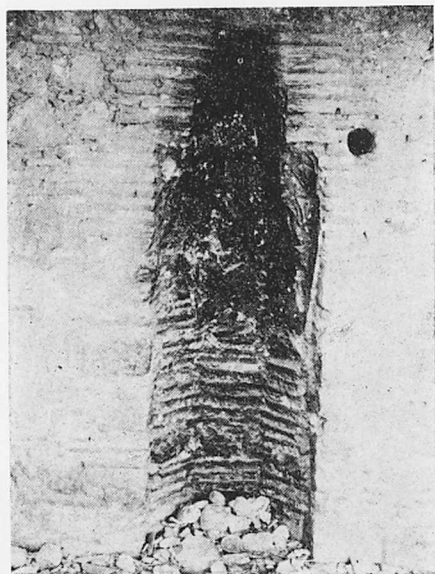
2

1

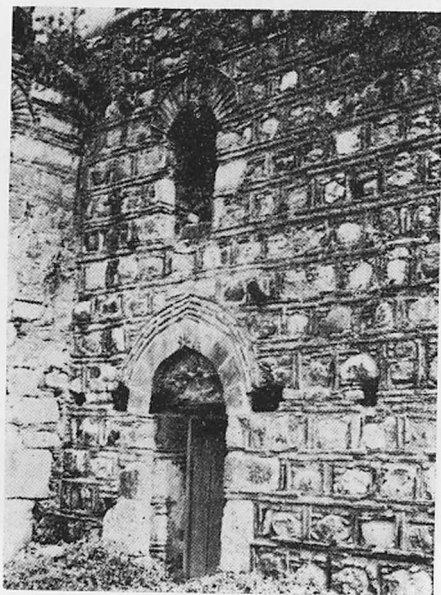
2

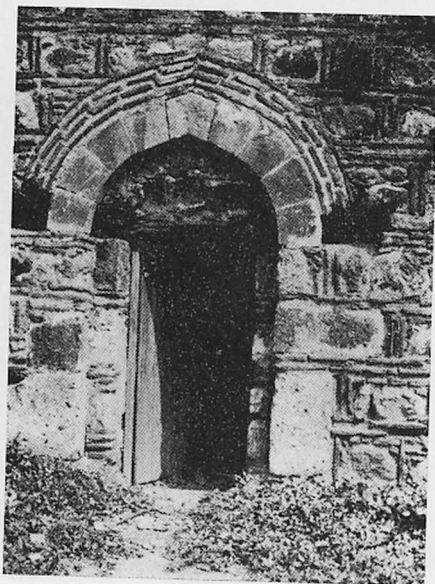
1

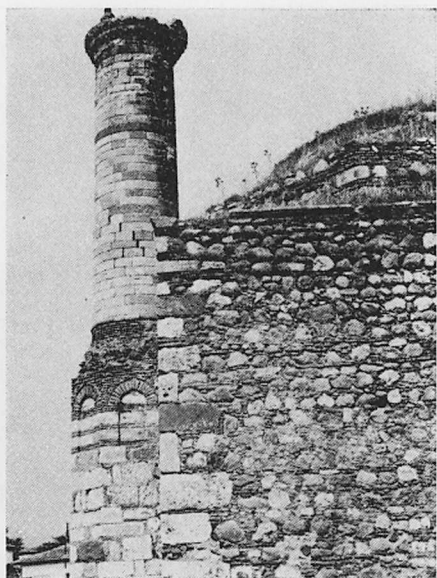
2

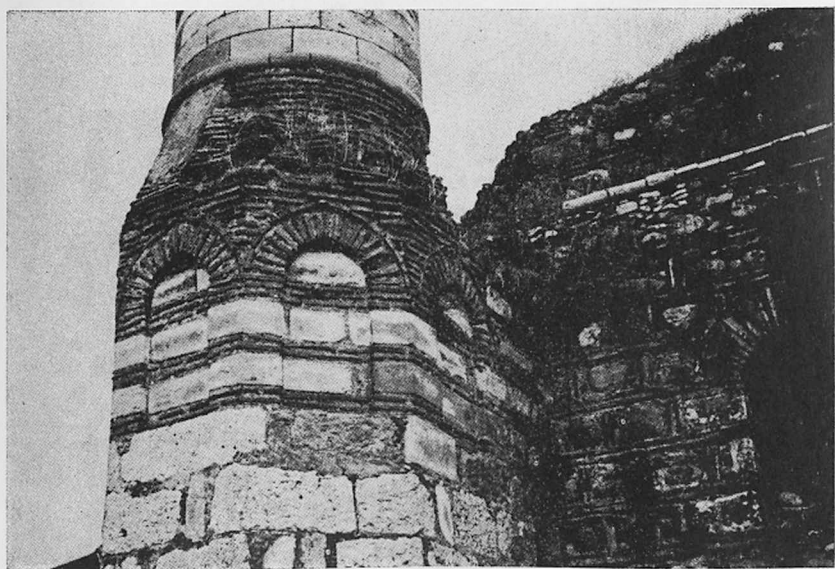
1

2

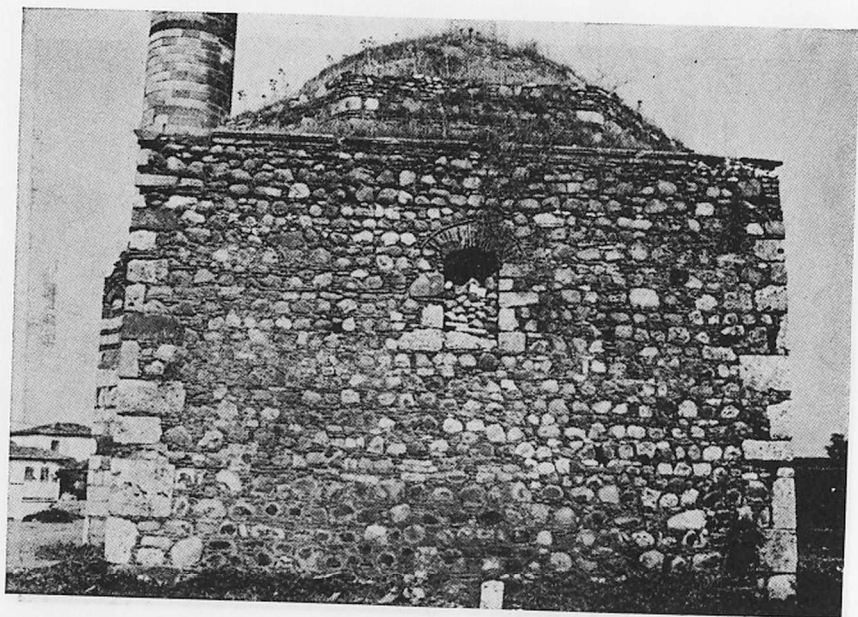
I

2

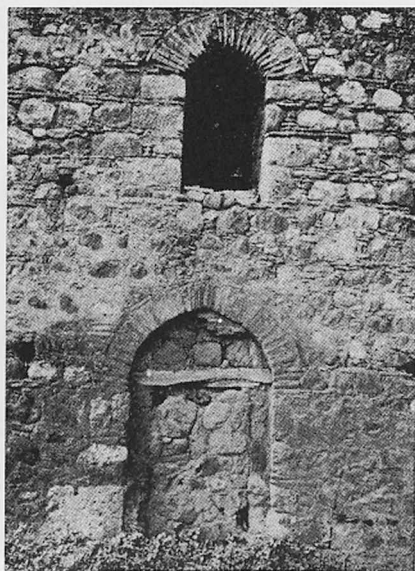
1

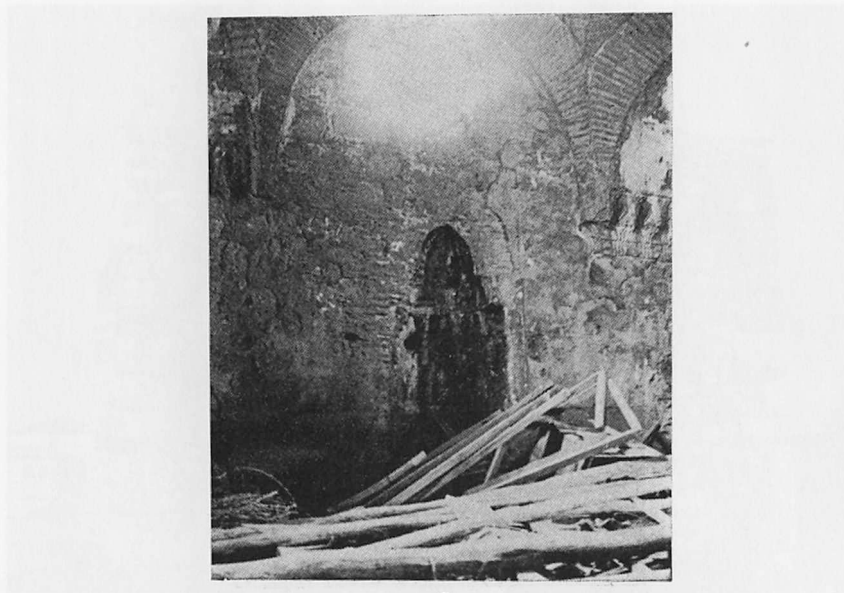
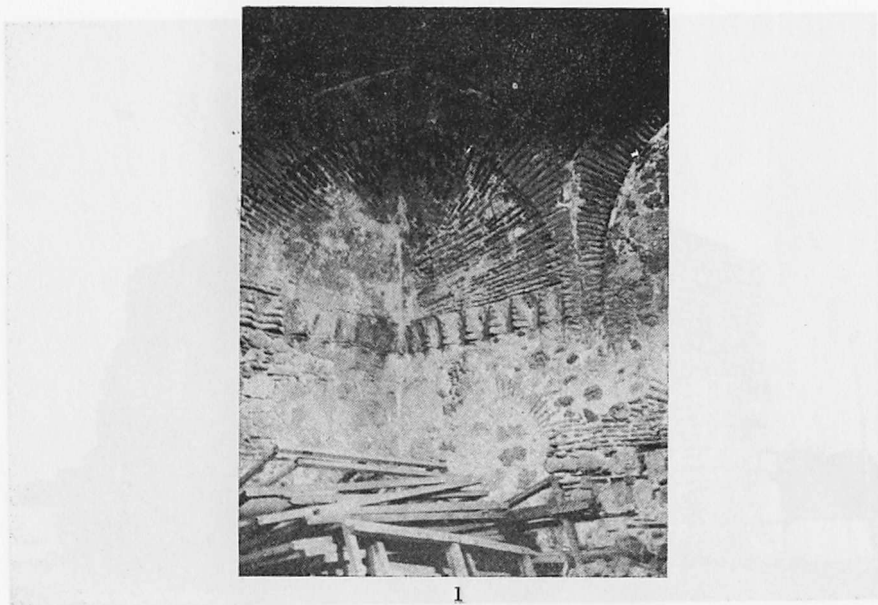
2

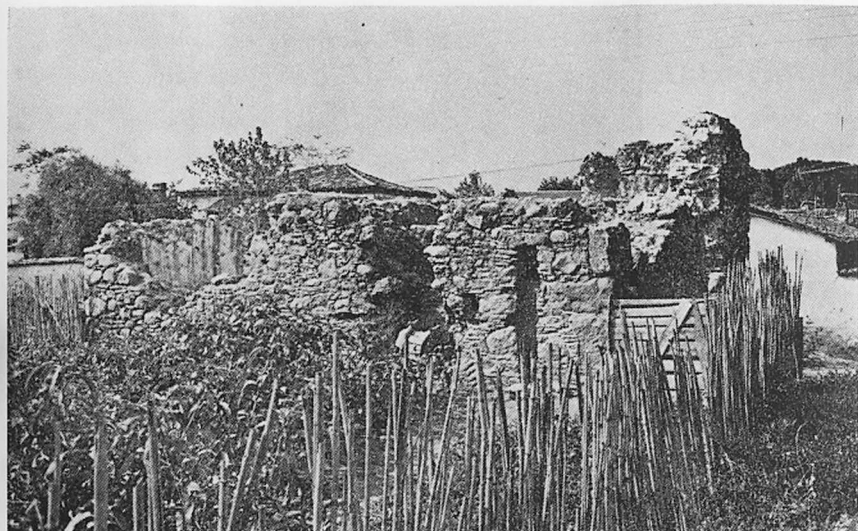

1

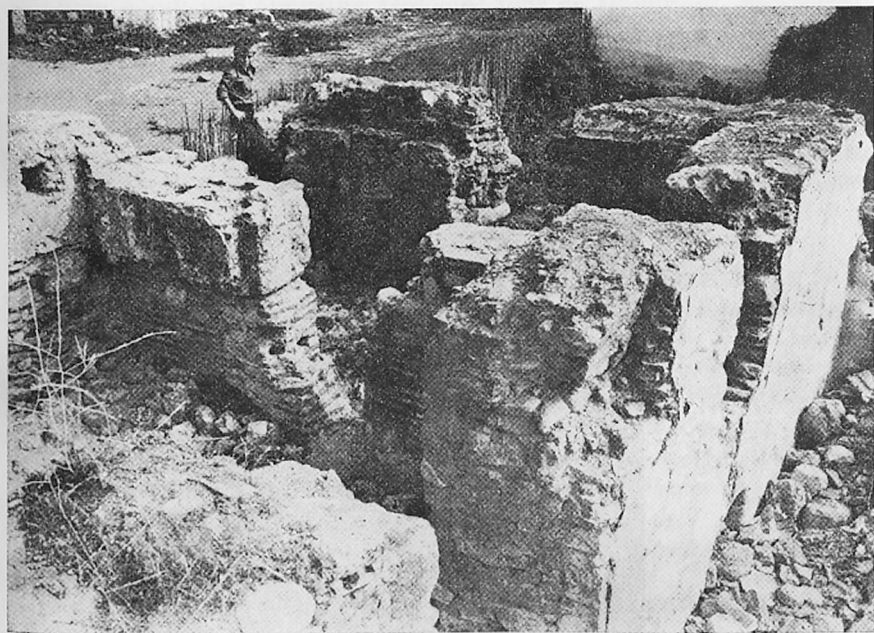

2

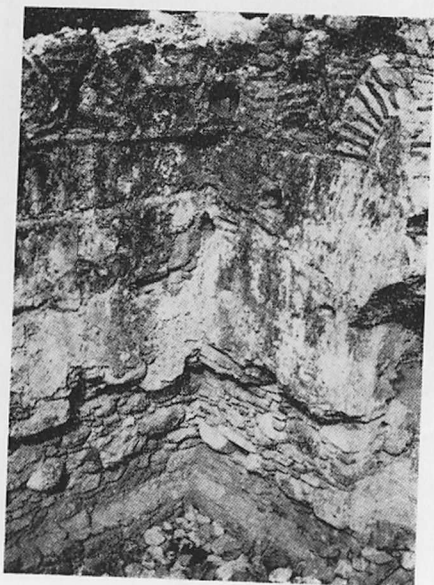
1

2

1

2

SİVRİHİSAR YÖRESİ ARAŞTIRMALARI

FÜGEN İLTER

İ. Ö. V. yüzyılda yapıldığını öğrendiğimiz ünlü "Kral Yolu"¹ üzerinde bulunan Sivrihisar ve yöresi, eski yerleşme yerlerinin toplandığı bir bölgedir. Bizanslılar Devrinde "Palia" veya "Spalia" adlı bu yörede, İmparator Justinianes tarafından yeniden kurulan kentin, zamanla bölgenin önemli şehri olan Pessinus'u gölgede bıraktığını Ramsay kaydetmektedir². Bizans askeri yolunun değeri büyük bir yığınak ve duraklama yeri olan Justinianopolis sonradan Seferihisar (Sivrihisar) adını almıştır.

Selçukluların ve Osmanlıların egemenliğinde uzun yıllar geçiren bu tarihsel kent yöresindeki yerleşme yerleri, özellikle XIX. yüzyılda pek çok gezginin uğrak yeri olmuştur. Örneğin; 1842'de Hamilton³, Ainsworth⁴,

1 Bu güzergâh şöyle belirlenmektedir: Sart-Dinar-Sivrihisar, Gordion (Sazlar)-Ankara-Tavion (Nefesköy)-Turhal-Gümenek-Sivas-Malatya-Amida (Diyarbakır)-Cizre üzerinden Mezopotamya. Kral Yolu ile ilgili olarak bk. Herodotos (Çev.Ükmen, M.Yunanca ashyyla karşılaştırılan Erhat, A.) *Herodot Tarihi*, İstanbul, 1973, s.309-310, s.565'de "102" no.lu dipnot. Ayrıca etraflı bilgi için bk.Ramsay, W.M.(Çev.Pektaş, M.) *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, İstanbul, 1961, s.26-35.

2 Ramsay, W. M., a. g. e. s. 245.

3 Gezgin notlarında kentten şöyle söz etmektedir; "...Pessinus'dan sonraki günü (18 Eylül) Sivrihisar'da geçirdim. Bu gün içinde bir süre kasabadaki bir yazıtın kopyasıyla uğraştım. . . sonra kasabamın arkasındaki tepelerin en yükseğine çıkmaya karar verdim. Tepeden biraz aşağıda, eski bir Türk Kalesinin pek değerli kalıntıları bulunuyor. Kale, kayalara yaslanmış. . ." Hamilton, W.J., *Researches in Asia Minor, Pontus and Armenia*, Vol.I, London, 1842, s.444.

4 Sivrihisar notlarını bir gravürle de tamamlayan Ainsworth, W.F. da şöyle yazıyor bu kent için; ". . .Gelvedere'yi geride bırakarak, fırtına ve yağmur altında taşlı bir patikadan, Sivrihisar'ın tepelerine doğru ilerledik. Bir saati aşan bir süreden sonra, solumuzda, konik kayaların üstünde, bir kalenin yıkıntılarını gördük.

İnişte, solumuzdaki kayalık uçurumda, çok sayıda mağaranın gizlendiği izleniyordu. Aşağıda vadide ise Grek Hristiyanlarına ait (?) küçük bir kasaba uzanıyor. . . Daha aşağılara indiğimizde, bizi çok şaşırtan bir şey oldu; kentin merkezinde yer alan Yunan kilisesi (?). Ancak kilisenin çevresinde yerleşme görülüyordu ve böylece yapı yıkılmaya bırakılmıştı. *Travels and Researches in Asia Minor, Mesopotamia, Chaldea and Armenia*, Volume II, London, 1842, s.203,